

Universiteit
Leiden
The Netherlands

The mind in the courtroom: on forensic mental health reports in judicial decision-making about guilt and sentencing in the Netherlands

Es, R.M.S. van

Citation

Es, R. M. S. van. (2023, November 9). *The mind in the courtroom: on forensic mental health reports in judicial decision-making about guilt and sentencing in the Netherlands*. Meijers-reeks. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/3656541>

Version: Publisher's Version

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/3656541>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Samenvatting (Dutch summary)

DE PSYCHE IN DE RECHTSZAAL

Over pro Justitia-rapportages in rechterlijke beslissingen over bewijs en straf in Nederland

1 ACHTERGROND EN DOEL

In het strafproces staat een aantal beslissingen centraal: allereerst dient te worden vastgesteld of de verdachte het ten laste gelegde feit heeft begaan (de bewijsbeslissing). Vervolgens dient te worden bepaald welk strafbaar feit dit oplevert en of de verdachte strafbaar (toerekenbaar) is. Indien al deze vragen positief worden beantwoord, dient te worden besloten welke straf daarop moet volgen (straftoemettingsbeslissing). Rechters kunnen bij deze beslissingen gebruikmaken van informatie uit het strafdossier en hun bevindingen tijdens de zitting. Eén van de informatiebronnen is een pro Justitia-rapportage. Dit gedragskundig rapport bevat veel informatie over de persoon van de verdachte. Een pro Justitia-rapportage wordt aangevraagd indien het vermoeden bestaat dat de verdachte ten tijde van het ten laste gelegde delict leed aan een psychische stoornis en deze stoornis een aandeel kan hebben gehad in de totstandkoming van het delict. De rapportage wordt toegevoegd aan het strafdossier dat voorafgaand aan de behandeling van de zaak beschikbaar is voor de rechtbank of het gerechtshof.

In het gedragskundig onderzoek wordt door experts, meestal psychologen en psychiaters, gesproken met de verdachte over hun gedachten, emoties en gedrag ten tijde van het ten laste gelegde feit. Er kunnen (neuro)psychologische testen worden afgenomen en er wordt gesproken met het sociale netwerk van de verdachte. Na deze grondige evaluatie worden in de rapportage conclusies gepresenteerd met betrekking tot de aanwezigheid van een psychische stoornis, of deze stoornis aanwezig was ten tijde van het ten laste gelegde feit, en of de stoornis doorgewerkt heeft in de beslissingen en handelingen van de verdachte tijdens het delict. Met andere woorden: kan het delict aan de verdachte worden toegerekend? Ten slotte bevat een pro Justitia-rapportage een advies over het recidiverisico en een advies over mogelijke (behandel)maatregelen (Nederlands Instituut voor Forensische Psychiatrie en Psychologie, 2022). In 2021 werd in ongeveer één op de vier strafzaken met een ernstig

misdrijf (dat wil zeggen: een misdrijf waarop een maximum gevangenisstraf van ten minste 12 maanden wordt geëist) een pro Justitia-rapportage verzocht.

Een pro Justitia-rapportage is vooral een belangrijke informatiebron voor de rechter als het gaat om beslissingen over toerekenbaarheid en passende sancties. De rapportage speelt formeel geen rol bij de bewijsbeslissing. Ondanks het feit dat dit soort rapportages regelmatig voorkomt in strafzaken en een belangrijke functie heeft, is empirisch onderzoek naar de rol van deze rapportages bij rechterlijke beslissingen over bewijs en straf in het Nederlandse strafrechtssysteem tot op heden vrijwel afwezig geweest. Dit is problematisch omdat het gebruik van deze rapportage in een zaak grote consequenties kan hebben voor de verdachte. Eén van de fundamentele beginselen binnen het strafrecht is dat verdachten die onder invloed van een psychische stoornis een misdrijf begaan niet op dezelfde manier moeten worden bestraft als verdachten waarbij dit niet aan de orde is.¹ Inzicht in de rol van pro Justitia-rapportages bij belangrijke beslissingen over bewijs en straf is dan ook relevant in het kader van beginselen over een eerlijk proces, rechtsgelijkheid en rechtszekerheid.

Deze dissertatie betreft een exploratief onderzoek naar de rol en effecten van een pro Justitia-rapportage bij beslissingen over bewijs en straf. Om deze effecten verder te begrijpen, is ook het beslisproces dat ten grondslag ligt aan beslissingen over bewijs en straf onderzocht. In deze dissertatie is gebruikgemaakt van verschillende onderzoeksmethoden, een systematische literatuurstudie (hoofdstuk 2), twee experimentele vignettenstudies (hoofdstukken 3 en 4) en focusgroepen (hoofdstuk 5), om de volgende twee onderzoeksvragen te beantwoorden:

1. *In hoeverre en op welke manier speelt een pro Justitia-rapportage een rol bij de bewijsbeslissing?*
2. *In hoeverre en op welke manier speelt een pro Justitia-rapportage een rol bij de straftoemingsbeslissing?*

2 BEVINDINGEN

2.1 Bewijsbeslissing (hoofdstukken 2, 3 en 5)

Een pro Justitia-rapportage wordt opgesteld om de rechter te adviseren over passende sancties voor een verdachte met mogelijke psychische problematiek. Een pro Justitia-rapportage is niet relevant bij de vraag of de verdachte het delict dat hem of haar ten laste wordt gelegd ook daadwerkelijk heeft begaan.

1 Zie ook artikel 39 Wetboek van Strafrecht: "Niet strafbaar is hij die een feit begaat, dat hem wegens de psychische stoornis, psychogeriatrische aandoening of verstandelijke handicap niet kan worden toegerekend."

Vanuit een rechtspsychologisch perspectief kan een effect van een pro Justitia-rapportage op de bewijsbeslissing echter niet worden uitgesloten (zie bijvoorbeeld Simon, 2004). Informatie over een bij de verdachte aanwezige stoornis en diens recidiverisico kan de rechter namelijk beïnvloeden in diens overtuiging dat de verdachte het ten laste gelegde strafbare feit heeft gepleegd (Dror et al., 2006; Neal & Grisso, 2014; Rassin, 2017b). Onderzoek naar dit mogelijke effect is echter zeer beperkt. Een overzicht van beschikbare onderzoeken is gegeven in de systematische literatuurstudie in hoofdstuk 2. Slechts twee (internationale) studies hebben onderzocht in hoeverre informatie in een gedragskundige rapportage van invloed is op de bewijsbeslissing. Deze studies toonden aan dat de diagnose van bepaalde psychische stoornissen van invloed was op de bewijsbeslissing: in het geval van psychopathie of een antisociale persoonlijkheidsstoornis bij een verdachte steeg het aantal veroordelingen ten opzichte van verdachten zonder stoornis (Rassin, 2017b) of wanneer sprake was van schizofrenie (Mowle et al., 2016). Het gebrek aan onderzoek en de verschillende effecten van verschillende typen stoornissen onderschrijven het belang van nader onderzoek. De inzichten uit deze overzichtsstudie hebben geholpen bij het vormgeven van de experimentele vignetstudies in de hoofdstukken 3 en 4.

De experimentele vignetstudie in hoofdstuk 3 is uitgevoerd onder 200 rechten- en criminologiestudenten en had als doel te onderzoeken in hoeverre de aanwezigheid en de inhoud van een pro Justitia-rapportage (namelijk: type stoornis en recidiverisico) van invloed kunnen zijn op de overtuiging van schuld, en dus de bewijsbeslissing, in een (fictieve) zaak over zware mishandeling. De uitkomsten van deze studie laten zien dat wanneer een pro Justitia-rapportage niet aanwezig was, tweederde (66,7%) van de respondenten de verdachte veroordeelde. Wanneer een pro Justitia-rapportage wel aanwezig was (ongeacht de inhoud hiervan), steeg dit percentage significant tot 85%. Deze toename kon niet worden verklaard doordat participanten op een andere manier naar de bewijsmiddelen keken. Een mogelijke verklaring voor de stijging van het aantal veroordelingen kan zijn dat de psychische stoornissen (antisociale persoonlijkheidsstoornis of schizofrenie) in de pro Justitia-rapportage een plausibele verklaring hebben geboden voor het delict (dat wil zeggen: symptomen passend bij beide stoornissen kunnen leiden tot plotseling agressief gedrag) waardoor dit (onbewust) als belastende contextinformatie in de zaak werd gebruikt.

De mogelijke rol van een pro Justitia-rapportage bij de bewijsbeslissing is verder onderzocht door middel van focusgroepen met in totaal 17 rechters en raadsheren. De resultaten daarvan zijn beschreven in hoofdstuk 5. De rechters gaven unaniem aan dat zij de informatie uit een pro Justitia-rapportage niet bewust gebruiken bij hun overtuiging van schuld. Ze konden echter niet uitsluiten dat het rapport onbewust toch een (kleine) rol kan spelen. Zij stelden ook dat deze invloed verklaard zou kunnen worden indien de gediagnosticeerde psychische stoornis past bij het type delict (dat wil zeggen: wanneer symp-

tomen van een stoornis een verklaring kunnen bieden voor het vertoonde (delinquente) gedrag). Deze verklaring past ook bij de resultaten die in hoofdstuk 3 zijn beschreven, maar behoeft nader onderzoek.

2.2 Straftoematingsbeslissing (hoofdstukken 2, 4 en 5)

Als de rechter overtuigd is van de schuld van de verdachte, zijn de volgende stappen in het beslismodel om vast te stellen of sprake is van strafbaar feit, of dit feit aan de verdachte kan worden toegerekend en, indien dit het geval is, welke sancties passend en geboden zijn (zie art. 350 Wetboek van Strafvordering). De rechter heeft een aanzienlijke discretionaire ruimte om te bepalen welke sancties passend zijn in een zaak. Een model dat veelvuldig wordt aangehaald om inzichtelijk te maken welke factoren een rol kunnen spelen in die straftoematingsbeslissing, is het *focal concerns*-model (o.a. Kramer & Steffensmeier, 1993; Steffensmeier et al., 1993; Steffensmeier et al., 1998; Ulmer, 1997). Volgens dit model kunnen verschillende factoren die de rechter meeneemt in zijn afweging over de straftoemeting teruggebracht worden tot drie centrale belangen (*focal concerns*): 1) verwijtbaarheid van de dader; 2) bescherming van de maatschappij; en 3) praktische of bureaucratische bezwaren (bijvoorbeeld tijds- en werkdruk binnen een gerecht, maar ook detentiegeschiedheid van een veroordeelde). De *focal concerns* over verwijtbaarheid en bescherming van de maatschappij zijn de twee belangen waarbij een gedragskundige rapportage vooral informatief kan zijn. In de rapportage wordt immers advies gegeven over de toerekenbaarheid van het delict aan de verdachte en over het recidiverisico. Deze informatie kan worden gebruikt om de verwijtbaarheid van de verdachte en het gevaar dat deze persoon vormt voor de samenleving in te schatten.

De systematische literatuurstudie uit hoofdstuk 2 laat zien dat het merendeel van eerder (internationaal) onderzoek naar effecten van gedragskundige rapportages gericht is op de straftoemeting. De bevindingen waren niet erg consistent: gedragskundige informatie kon bijdragen aan een minder zware of juist een zwaardere straf. Dit was afhankelijk van het type stoornis, recidiverisico en percepties over gedragscontrole en behandelbaarheid van de stoornis. Dit onderzoek werd vrijwel uitsluitend uitgevoerd in Noord-Amerika waardoor deze studies niet representatief zijn voor het Nederlandse strafrechtssysteem. Het Nederlandse systeem kent namelijk specifieke sancties voor verdachten die een delict begaan waarbij een psychische stoornis een rol heeft gespeeld. De meest ingrijpende sanctie is de maatregel terbeschikkingstelling (tbs-maatregel) met dwangverpleging. Bij oplegging van deze maatregel wordt de veroordeelde voor ten minste twee jaar in een gesloten forensisch psychiatrisch centrum geplaatst (art. 37a Wetboek van Strafrecht). Deze maatregel kan vervolgens na twee jaar met telkens één of twee jaar worden verlengd door de rechtbank (art. 38d lid 2 en 38e lid 1 Wetboek van Strafrecht). Wanneer

geen sprake is van volledige ontoerekenbaarheid, kan deze maatregel ook gecombineerd worden met een gevangenisstraf (art. 39 Wetboek van Strafrecht). Vanwege het ingrijpende karakter van deze maatregel, en omdat op voorhand geen duidelijkheid bestaat over de beëindiging ervan, weigeren veel verdachten hun medewerking aan het pro Justitia-onderzoek om de kans te verkleinen dat een tbs-maatregel wordt opgelegd. De discretionaire ruimte die de rechter heeft in het bepalen van passende sancties en de ingrijpende gevolgen ervan voor zowel de verdachte als de maatschappij, benadrukken de noodzaak van empirisch onderzoek in de Nederlandse context.

In hoofdstuk 4 worden de resultaten beschreven van een tweede experimentele vignetstudie onder 355 rechten- en criminologiestudenten. In deze studie is de rol van een pro Justitia-rapportage bij de straftoematingsbeslissing onderzocht. Met eenzelfde soort casus als de studie in hoofdstuk 3, was het eerste doel van dit experiment te bekijken of weigering van de verdachte om mee te werken aan een pro Justitia-onderzoek de kans op een tbs-maatregel beïnvloedt. Daarbij werd ook gekeken of het niet-opleggen van een tbs-maatregel gecompenseerd werd met een langere gevangenisstraf. Uit de resultaten kwam naar voren dat de kans op een tbs-maatregel inderdaad kleiner was wanneer de verdachte weigerde mee te werken aan het pro Justitia-onderzoek. Dit werd slechts beperkt gecompenseerd met een langere gevangenisstraf: de straf viel gemiddeld 3 maanden langer uit dan bij een meewerkende verdachte. Weigeren lijkt dus te lonen als het gaat om de duur van de sanctie, omdat de duur van tbs substantieel langer is dan drie maanden. Het tweede doel van dit experiment was te exploreren in hoeverre de oplegging van een tbs-maatregel, al dan niet in combinatie met een gevangenisstraf, beïnvloed werd door het type stoornis (antisociale persoonlijkheidsstoornis of schizofrenie) en/of door recidiverisico (hoog risico, laag risico of geen informatie over risico). De resultaten lieten zien dat het aantal tbs-maatregelen 25% hoger was in geval van schizofrenie dan in geval van een antisociale persoonlijkheidsstoornis, ook al was het ingeschatte recidiverisico laag (wat een contra-indicatie voor een tbs-maatregel kan zijn). Er waren geen substantiële verschillen tussen de twee stoornissen voor wat betreft de lengte van de gevangenisstraf ongeacht of dit gecombineerd was met een tbs-maatregel. Deze bevindingen zijn niet helemaal in overeenstemming met internationaal onderzoek, waarin vaak een strafverminderend effect wordt gevonden indien sprake is van een psychotische stoornis, zoals schizofrenie. De bevindingen in dit experiment suggereren dat de (onjuiste) perceptie bestaat dat een verdachte met schizofrenie gewelddadiger of gevaarlijker is dan een verdachte met een (antisociale) persoonlijkheidsstoornis en daarom uit de maatschappij moet worden gehouden.

Om meer zicht te krijgen op de rol van pro Justitia-rapportages bij straftoematingsbeslissingen in de rechtspraak, zijn hierover vragen voorgelegd aan rechters in vijf focusgroepen. De resultaten hiervan zijn in hoofdstuk 5 beschreven. Uit deze groeps gesprekken kwam naar voren dat informatie over het recidiverisico (op basis van risicotaxatie-instrumenten, maar ook de ernst van

het delict en behandelbaarheid van de stoornis) cruciaal is bij beslissingen over het opleggen van een tbs-maatregel. Advies over toerekeningsvatbaarheid wordt vooral meegewogen in de beslissing over de lengte van de gevangenisstraf. Verminderde toerekenbaarheid leidt over het algemeen tot een lagere straf. Daarbij wordt niet alleen gekeken naar het advies van de gedragskundigen, maar ook naar de congruentie van de stoornis met het ten laste gelegde delict. Een combinatie van een gevangenisstraf en een tbs-maatregel was ook een aanleiding voor rechters om de gevangenisstraf wat te verlagen, vooral wanneer ze het noodzakelijk achtten dat de veroordeelde spoedig behandeld zou worden.

2.3 Hoofdstukken samengevat

Samengevat laat deze dissertatie zien dat verschillende onderdelen van een pro Justitia-rapportage een rol spelen bij beslissingen over bewijs en straf. Hoewel de studies in deze dissertatie vooral exploratief zijn en er slechts voorzichtige en voorlopige conclusies kunnen worden getrokken, laten de resultaten wel zien dat er mogelijk een onbedoeld en ongewenst effect van een pro Justitia-rapportage kan zijn op de bewijsbeslissing, ondanks dat rechters dit in de praktijk niet lijken te ervaren of zich ervan bewust zijn. Een effect van een pro Justitia-rapportage op de bewijsbeslissing is ongewenst, omdat het rapport niet wordt opgesteld om informatie te verschaffen voor de bewijsbeslissing, maar ook omdat een verklaring *waarom* een verdachte bepaald gedrag zou kunnen vertonen geen bewijs kan zijn dat hij of zij een delict ook daadwerkelijk heeft gepleegd. Een dergelijk effect kan ondermijning van de onschuldpresumptie en het recht op een eerlijk proces tot gevolg hebben. Tevens toont deze dissertatie aan dat verschillende componenten van een pro Justitia-rapportage een rol spelen in straftoematingsbeslissingen, en laat het onderzoek zien dat deze beslissingen complex en niet altijd eenduidig zijn. Daarbij laten de verschillen tussen de studies met studenten (hoofdstukken 3 en 4) en de rechters (hoofdstuk 5) zien dat verder onderzoek nodig is onder professionele juristen. Deze dissertatie biedt eerste inzichten in de rol van een pro Justitia-rapportage in rechterlijke beslissingen, maar nader onderzoek in de Nederlandse rechtspraak is essentieel.

3 AANBEVELINGEN VOOR ONDERZOEK EN PRAKTIJK

3.1 Aanbevelingen voor toekomstig onderzoek

Op basis van de resultaten van deze dissertatie kan een aantal aanbevelingen voor toekomstig onderzoek worden gedaan. Allereerst is van belang dat meer onderzoek naar het gebruik van pro Justitia-rapportages bij rechterlijke beslis-

singen wordt uitgevoerd onder rechters. Daarbij kunnen kwantitatieve, experimentele studies inzicht geven in mogelijke (onbedoelde en ongewenste) effecten van pro Justitia-rapportages op rechterlijke beslissingen en de onderdelen die hierbij doorslaggevend zijn. Tevens is nog veel onduidelijk over *hoe* bepaalde effecten van pro Justitia-rapportages op rechterlijke beslissingen verklaard kunnen worden en welke mechanismen daaraan ten grondslag liggen. Toekomstig (kwalitatief) onderzoek dient hier meer inzicht in te geven.

Een volgende aanbeveling is gericht op uitbreiding van het huidige onderzoek naar andere soorten delicten en verschillende typen stoornissen die voorkomen binnen de forensische populatie. Voor zowel de bewijsbeslissing als de straftoemingsbeslissing lijkt namelijk de congruentie tussen (symptomen) van een stoornis en de aard en ernst van het delict van belang. Een concreet voorbeeld betreft de aanwezigheid van middelenmisbruik of een verslaving. Een groot deel van de onderzochte verdachten kampt met (comorbide) verslaving (Dienst Justitiële Inrichtingen, 2021). Zowel in de wetenschap als in het recht bestaat discussie over de mate waarin verslaving als een ziekte of stoornis moet worden beschouwd en daardoor van invloed kan zijn op de toerekenbaarheid, of dat verslaving het resultaat is van een eigen keuze (*culpa in causa*) en dus geen rol speelt bij de beoordeling van de verwijtbaarheid van de verdachte (zie onder andere Goldberg, 2022; Kennett et al., 2015; Morse, 2013). Een verschil in opvattingen kan leiden tot ongelijkheid in straftoemeting. De wet en rechtspraak bieden namelijk weinig tot geen handvatten voor wat precies als ‘psychische stoornis’ geassocieerd kan worden (Beukers, 2017; Gröning et al., 2020; Ligthart et al., 2019; Mevis & Vegter, 2011; zie bijvoorbeeld dit arrest van de Hoge Raad, 18 december 2012, ECLI:NL:HR:2012:BY5355).² Toekomstig onderzoek dient meer inzicht te bieden in de rol van (comorbide) middelenmisbruik en verslaving in rechterlijke beslissingen.

Overige aanbevelingen richten zich op de juridische context waarbinnen het onderzoek in deze dissertatie is uitgevoerd. Ten tijde van dit onderzoek zijn de nieuwe Wet forensische zorg, de Wet verplichte geestelijke gezondheidszorg en de Wet zorg en dwang in werking getreden. Deze wetswijzigingen hebben flinke consequenties gehad in het speelveld aan zorgmogelijkheden die toegepast kunnen worden in verschillende fases van het strafproces. Eén van deze mogelijkheden is het plaatsen van een verdachte in de civiele geestelijke gezondheidszorg in plaats van de forensische zorg, door middel van een zorgmachtiging. Dergelijke mogelijkheden spelen in op discussies over zorg en behandeling in plaats van bestraffing. Toekomstig onderzoek dient deze nieuwe mogelijkheden logischerwijs mee te nemen om te bekijken hoe de omgang met individuen met psychische problematiek in het strafrecht zich ontwikkelt en welke rol een pro Justitia-rapportage hierin heeft of kan hebben.

2 In dit arrest wordt nog gesproken over een ‘gebrekkige ontwikkeling of ziekelijke stoornis van de geestvermogens’. Deze terminologie werd tot 1 januari 2020 gehanteerd om een psychische stoornis aan te duiden.

Toekomstig onderzoek dient zich ook verder uit te strekken dan enkel de beslissingen die tijdens de terechtzitting worden genomen. Dit is niet alleen relevant omdat bepaalde nieuwe maatregelen ook al in de fase van de vervolging kunnen worden opgelegd, maar ook om inzicht te krijgen in welke individuen met welke problematiek door de hele strafrechtsketen bewegen en uiteindelijk op zitting komen. Verschillende actoren (o.a. politie, Openbaar Ministerie, NIFP) komen op verschillende momenten in aanraking met een verdachte met mogelijke psychische problematiek. Ten aanzien van deze personen dienen bepaalde keuzes te worden gemaakt: wordt deze persoon wel of niet gedragskundig onderzocht? Ondanks dat er verschillende indicatoren zijn die een gedragskundig onderzoek wenselijk maken, heeft het Openbaar Ministerie discretionaire ruimte om te bepalen in welke zaak een gedragskundig onderzoek noodzakelijk wordt geacht. Het is op dit moment nog onbekend welke factoren een doorslaggevende rol spelen in dergelijke beslissingen. Meer kennis over dit soort factoren biedt meer inzicht in de type verdachten die uiteindelijk pro Justitia onderzocht worden en met een rapportage in het dossier op zitting verschijnen, maar ook welke invloed dat kan hebben op beslissingen en de executie ervan.

Ten slotte heeft de inwerkingtreding van de Wet straffen en beschermen in 2021 de executie van straffen en maatregelen drastisch veranderd. Vóór juli 2021 kwamen veroordeelden na het uitzitten van tweederde van hun gevangenisstraf in aanmerking voor voorwaardelijke invrijheidsstelling. Met de nieuwe wet is deze periode verkort naar maximaal twee jaar voor het einde van de straf. Dit heeft als gevolg dat veroordeelden met een straf van meer dan 6 jaar, langer vastzitten dan onder de oude regeling. In het kader van dit onderzoek, heeft deze nieuwe wet grote gevolgen voor het moment waarop een tbs-maatregel kan aanvangen wanneer deze gecombineerd is met een (lange) gevangenisstraf. De tbs-maatregel wordt namelijk pas uitgevoerd nadat de gevangenisstraf is voltooid. Vanwege de ernst van de delicten³ waarvoor tbs veelal wordt opgelegd, is het niet ongebruikelijk dat gecombineerde straffen vaak de 6 jaar te boven gaan, waardoor deze nieuwe wet van toepassing is. Op dit moment is het nog onbekend in hoeverre deze nieuwe wet de medewerkingsbereidheid met een pro Justitia-onderzoek beïnvloedt en wat de rol van een pro Justitia-rapportage nu is bij straftoemingsbeslissingen, met name wanneer een combinatie van een gevangenisstraf met een tbs-maatregel in de lijn der verwachting ligt. Het is mogelijk dat rechters in de straftoemeting hierop gaan anticiperen door de strafmaat te verlagen zodat behandeling eerder kan aanvangen. Dergelijke potentiële consequenties dienen nader onderzocht te worden.

3 Een tbs-maatregel is enkel een optie bij misdrijven waarop naar de wettelijke omschrijving een (maximum) gevangenisstraf van vier jaren of meer is gesteld (art. 37 Wetboek van Strafrecht).

3.2 Aanbevelingen voor beleid en praktijk

Gebaseerd op de bevindingen kan ook een aantal aanbevelingen voor beleid en praktijk worden gedaan. De resultaten van het huidige onderzoek suggereren een onbedoeld effect van informatie in een pro Justitia-rapportage bij de bewijsbeslissingen. Richtlijnen voor gedragskundigen waarschuwen hen al dat informatie in een pro Justitia-rapportage niet zelfstandig dient bij te dragen aan het bewijs en de bewijsbeslissing. Dit soort richtlijnen zijn echter niet gericht aan rechters en kunnen niet voorkomen dat rechters toch (onbedoeld en onbewust) beïnvloed worden door die informatie. Omdat denkfouten vooral onbewust plaatsvinden, zijn richtlijnen niet heel effectief in het voorkomen ervan. Een eerste stap zou moeten zijn dat rechters en juristen door middel van cursussen bekend worden gemaakt met de mogelijke oorzaken van denkfouten in beslissingen. In dit geval zou het specifiek moeten gaan over de mogelijke ongewenste effecten die een pro Justitia-rapportage kan hebben en hoe (stereotype) percepties over de relatie tussen psychische stoornissen en delinquentie beslissingen kunnen beïnvloeden. Deze bewustwording is een eerste stap in het herkennen van zaken die vatbaar zijn voor denkfouten die gevoed worden door pro Justitia-rapportages (Croskerry et al., 2013; Neal et al., 2022; Neal & Brodsky, 2016). Deze dissertatie laat zien dat bepaalde kenmerken van een zaak de kwetsbaarheid voor denkfouten kan vergroten, bijvoorbeeld wanneer de onzekerheid over de schuld van de verdachte groter is. Dit is het geval wanneer sprake is van een complexe zaak met een ontkenkende verdachte en onomstotelijk bewijs ontbreekt. Een meer radicale oplossing is het opdelen van het strafproces in twee fasen: een fase voor de bewijsbeslissing en een fase voor de straftoemeting. Op deze manier kan informatie die van belang is voor de straftoemeting, maar niet voor de bewijsbeslissing, pas in de tweede aparte fase in het proces worden ingebracht. Op deze manier kan dergelijke informatie niet (onbedoeld) gebruikt worden bij de bewijsbeslissing (Van Dijk et al., 2012). De bevindingen van deze dissertatie kunnen bijdragen aan de discussie over de toepasbaarheid van dit systeem.⁴

Andere aspecten waarover rechters en juristen continu bijscholing zouden moeten hebben, is de meest actuele basiskennis in de forensische psychiatrie over psychische stoornissen en de relatie met delinquent gedrag. Mogelijke stereotype opvattingen over de relatie tussen psychische stoornissen en crimineel gedrag kunnen eenvoudig doordringen in beslissingen door de tijds- en informatiedruk waar veel rechters en strafzaken onder gebukt gaan. De bevindingen in deze dissertatie laten zien dat straftoemetingsbeslissingen in zaken met een pro Justitia-rapportage ingewikkeld zijn. Daarbij vinden rechters het moeilijk om de deskundigeninformatie over stoornissen, toerekeningsvatbaarheid en recidiverisico te vertalen naar een juridische beslissing. Omdat in

4 Minister Weerwind van Rechtsbescherming heeft eind 2022 nog een (voorlopig) einde gemaakt aan deze discussie die werd gevoerd vanwege de uitbreiding van het spreekrecht.

ongeveer één op de vier zaken bij de meervoudige kamer een pro Justitia-rapportage aanwezig is, is het belangrijk dat rechters adequaat geschoold worden om de inhoud van die rapportages te begrijpen. Een dergelijke scholing zou ook kunnen leiden tot rechtbanken gespecialiseerd in dit soort zaken, vergelijkbaar met rechtbanken voor tbs-verlengingen. Meer kennis zal bijdragen aan meer begrip voor en waardering van informatie in een pro Justitia-rapportage. Dit zal leiden tot beter geïnformeerde beslissingen.

4 CONCLUSIE

Deze dissertatie suggereert dat pro Justitia-rapportages beslissingen over bewijs en straf in het Nederlandse strafrecht beïnvloeden, zowel bedoeld als onbedoeld, en daarmee ook gewenst en ongewenst. In een gecontroleerde, experimentele setting lijkt een pro Justitia-rapportage een onbedoeld effect te hebben op de bewijsbeslissing. Hierbij kan de rapportage een verschil maken tussen veroordeling of vrijspraak. Informatie over de toerekenbaarheid en het recidive-risico van de verdachte speelt een belangrijke rol bij beslissingen over straffen en maatregelen. Een pro Justitia-rapportage in een strafzaak is dus invloedrijk, maar maakt beslissingen ook ingewikkelder. De informatie in het rapport maakt het mogelijk om de straf toe te spitsen op de individuele behoeften van de veroordeelde en de samenleving te beschermen, maar de informatie over de psychische gesteldheid kan ook een rol spelen in beslissingen waarin deze informatie geen invloed zou moeten hebben. Deze dissertatie biedt een eerste inzicht in de mogelijke effecten van een pro Justitia-rapportage bij beslissingen over bewijs en straf, maar biedt vooral aanknopingspunten voor nieuw onderzoek. Dit nieuwe onderzoek dient recht te doen aan de beperkingen van de deelstudies die zijn opgenomen in deze dissertatie en daarbij ook de recente verandering in wet- en regelgeving in acht te nemen betreffende individuen met psychische problematiek in de strafrechtsketen. Optimaal gebruik van pro Justitia-rapportages in de praktijk zal uiteindelijk leiden tot beslissingen die recht doen aan de behoeften van individuen met psychische problemen, waarmee ook de beginselen van rechtsgelijkheid, rechtszekerheid en het recht op een eerlijk proces worden gediend. Uiteindelijk zullen zowel de verdachten als de samenleving hier het meeste baat bij hebben.